

Szartos, Szartó, Sártó, Tós

Amikor olyan névre bukkan az ember, ami különös, érdekes, és nem ismeri a jelentését sem, természetesen megpróbál utánanézni. Ha a szakirodalom tanulmányozása után a bizonytalanság érzése tölti el, és újabb kérdések merülnek fel, akkor az érdeklődő elgondolkodhat. Ez történt, amikor egy kutatás során TÓTH VALÉRIA *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára* című könyvében a *Szartos*, *Aszú-Szartos* és *Szartos-tó* vízneveket olvastam. Elmúlt évszázadok kéziratos térképeinek tanúsága alapján kezdett körvonalazódni bennem, mi lehet ennek az érdekes névnek az eredete.¹

Abaúj megyében a *Szartos* patak a Hernád egyik jobboldali mellékvize.² Csány (Hernádcsány; Čaňa, Abaúj megye) határában *Szartos-tó*,³ Szina (Abaújszina, Abaúj megye) határában pedig az *Aszú-Szartos* nevű, időnként kiszáradó vízfolyás emléke maradt fent.⁴ Heves megyében a Poroszló belterületétől északkeletre található, korábban halászhelyként, majd szántóként használt terület, amelyben legtöbbször víz állt, valamint egy itt lévő híd is viselte a *Szartos* nevet.⁵

¹ Kedves kötelességemnek teszek eleget, amikor köszönetet mondok Tóth Valériának a munkám során nyújtott segítségéért.

² Patakként említi KNEIEZSA ISTVÁN: *Szartós*, Abaúj m., 1255: fluv. *Scortas* (1942: 44); KISS LAJOS: *Szartos* 'Hidasnémetinél jobb felől a Hernádba ömlő vízfolyás' (1982: 231); TÓTH VALÉRIA: *Szartos* 'a Míszla patak folytatása, a Hernád mellékvize' 1255: *Scortas*, fl., 1317: *Zortus*, fl. (2001: 135). Itt és a továbbiakban az adatok forrásaként azt a szakmunkát adom meg, ahonnan az adatot és a rá vonatkozó információkat merítettem, s nem utalok a közvetlen forrásra (pl. ÁÚO., H. stb.), hiszen azok az adott szakmunkában könnyedén fellelhetők. Ettől eltérően csak a kéziratos, térképi források megjelölésekor járok el.

³ E címszó alatt szerepel TÓTH VALÉRIA szótárában mint 'Csány határában említett hely, talán a Szartos kiszélesedő része, esetleg holtága', vö. 1270/1369: *Sartostou*, loc. (2001: 135). ORTVAY TIVADAR vízrajza is említi az adatot a Hernád jobboldali mellékvizeként, a Szartos folyó által alkotott tóvízként Gönyű vidékén (1882: 191).

⁴ Vö. 1317: *Azyuzartus*, fl. (TÓTH V. 2001: 21).

⁵ Vö. 1427: piscina *Zartos* (KNEIEZSA 1942: 44, KISS L. 1982: 231). Halászhelyként utal rá KNEIEZSA (i. h.); Poroszló belterületétől északkeletre fekvő határrésznek mondja KISS LAJOS, amely esőzéskor víz alá kerül (1982: 231; a lokalizáláshoz lásd HMFN. 2: 109); PELLE ATTILA pedig lapos, szántó megjelöléssel utal a *Szartos*-ra (vö. 1776: *Szartos Lapossa*), ahol azonban a legtöbbször víz áll, s emellett említi a *Szartos-híd* nevet is, amely a Szartos területén az Eger folyón át vezető hidat nevezi meg (1983: 16, 55).

Békés megyéből egy oklevél őrizte meg a Békéscsaba közelében lévő *Szartos-ér* elnevezést.⁶ Nem messze tőle, Arad megyében a Fekete-Körös bal oldali mellék-vize a *Szartos*.⁷ Ezeket a neveket említette eddig az ide vonatkozó, hivatkozott szakirodalom, az adatsort azonban néhány újabb adattal is kiegészíthetjük.

Túrkeve határában Ecseg puszta részeként említenek 1782-ből egy *Szartos* nevű területet.⁸ Néhány évvel korábbi ennél az a térkép, amelyen ugyanitt, az *Ördög Árka* közelében *Szartos lap*. [laponyag] és *Kis Szartos* van feltüntetve.⁹ Egy másikon, a mocsarasként megrajzolt *Kiri Tó*-ból ágazik le a jóval keskenyebb *Kis Szartos*, melynek területe szárazulatba megy át.¹⁰ A kataszteri felmérés felvételi előrajzán egy mélyedésben „mocsár *Szartos ér*” helymegjelölés található,¹¹ közelében egy nagyobb terület a *Szartos*, *Szartos* nevet viseli.¹² A tervezett Hortobágy-Berettyó csatorna nyomvonalát is mutató térképen, Túrkeve és Dévaványa között, a Berettyó egyik nagy kanyarulatából kiágazó érhálózat egyik ága *Szartos*.¹³ Pesty Frigyes helynévtárában Ecseg puszta részeként szerepel a *Szartos*

⁶ Vö. 1394: *Zortuser*, 1446: *Zortuser* (KNEIÉZSA 1942: 44).

⁷ Vö. *Szartos* ~ *Sartos*, régi adataink nincsenek rá (KNEIÉZSA 1942: 44). KISS LAJOS azt is megjegyzi az 1865-ből adatolható névről, hogy hasonló víznév a magyar nyelvterület más részén is van vagy volt (1982: 231).

⁸ BELLON TIBOR azt írja róla, hogy a pálos szerzetesrend Ecseg puszta kétharmad részének volt a birtokosa, egyharmad rész pedig az Orczy családtól került örökség útján a roffi Borbély család tulajdonába. Ez utóbbiak a *Bürkös*, *Szartos*, *Körsziget* nevű területeket foglalták magukba (1992: 278).

⁹ Ecsegfalva (Heves és Külső-Szolnok vm.) határtérképe; készült 1778-ban (MNL HmL Heves T 158). Lásd itt is: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/665/view/?bbox=355%2C-2006%2C2637%2C-945>. — A térképeken szereplő névadatokat itt és a továbbiakban is betűhív alakban adom meg.

¹⁰ Ecsegfalva (Heves és Külső-Szolnok vm.) határtérképe; készült 1828-ban (MNL OL HmL Heves T 211). Lásd itt is: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/718/view/?bbox=-679%2C-5529%2C2036%2C-4267>.

¹¹ Déva Ványa nagyközség Ecseg, Gabonás, Kérsziget pusztákkal Jász-Nagykun-Szolnok megyében; készült 1883-ban (MNL OL S 79 – No. 513/4. 92. szelvény). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/24469/view/?pg=91&bbox=-585%2C-3742%2C4533%2C-740>

¹² Déva Ványa nagyközség Ecseg, Gabonás, Kérsziget pusztákkal Jász-Nagykun-Szolnok megyében; készült 1883-ban (MNL OL S 79 – No. 513/4. 44., 46., 94., 96., 98., 148., 150. szelvény). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/24469/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkZXZhdhFueWEifQ>

¹³ *Szartos*. A Tisza vidéke Tiszafüredtől Dévaványáig; készült a XX. század első felében (MNL BÉML XV 1 a 132 1). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/133/view/?bbox=6472%2C-6579%2C8391%2C-5687>. — Hasonló földrajzi viszonyokról — konkrétan azokról az esetekről, amikor a *fok* földrajzi köznévi mindenféle formáns hozzáadása nélkül válik víznévvé — GYÖRFFY ERZSÉBET azt írja, hogy ilyen esetekben a *fok* jelentéseként minden bizonnyal a 'nagyobb vizekből kifolyó ér vagy csatorna' szemantikai tartalommal kell számolnunk. Véleménye szerint erre gyanakodhatunk a *Szartos foka* elnevezés kapcsán is tekintve, hogy a *Szartos* nevet ma a Tisza egyik holtága viseli, melyet keskeny csatorna köt össze egy morotvával (2011: 96).

*háta*k nevű hely, de figyelemre méltó, hogy a közelében van a mélyebb terület által körbevett *Sártósziget*.¹⁴

Lakott terület elnevezésére vonatkozóan két adatunk van. Komárom megyében, Komárom közvetlen közelében, Megyercshez tartozik *Szartos puszta*.¹⁵ Tor-da-Aranyos megye torockói járásában, Aranyosbányától északra találjuk *Szartos* települést.¹⁶

Abaúj megyében Hidasnémeti és Tornyosnémeti településeken adatolva közszóként is ismert volt a *szartos* 'kis pocsolya, állóvíz' jelentésben.¹⁷

A névkutatás eddig nem adott egyértelmű, kielégítő választ a Kárpát-medencében több helyen felbukkanó *Szartos* név eredetére és jelentésére vonatkozóan.

KNIEZSA ISTVÁN lehetségesnek tartotta, hogy e nevek a régi magyar *szirtos*, ma *szurtos* szóval függenek össze, noha azt is megjegyezte, hogy az egyeztetés nem kifogástalan. A *Szirtos* mint víznév előfordul egy tó nevében Szegedtől északra is (1942: 44).

KISS LAJOS más magyarázattal próbálkozott, de ugyancsak jelezte az etimológiai megfejtés bizonytalanságát. „Talán a *szarat* [$<$: *szarik*] ige folyamatos melléknévi igenevének *-s* képzős származékával van dolgunk. Eredetileg olyan folyó- vagy állóvízre vonatkozhatott, amelynek vize gyakori székletürítést (hasmenést) okozott a jószágnak” (1982: 231, lásd még FNESz. is). BENKŐ LORÁND a névben ilyen morfológiai struktúra esetén bekövetkező *szaratos* $>$ *szartos* változásra a nyelvjárási *fostos* ($<$ *fosatos*) analógiáját is megemlíti (1998: 173). E magyarázatokat foglalja össze szótárában TÓTH VALÉRIA is (2001: 135).

GYÖRFFY ERZSÉBET — noha fenntartásának hangot adva jelzi, hogy hangtörténeti szempontból (a magánhangzó megrövidülése miatt) nem kifogástalan KISS LAJOS magyarázata, de — munkájában a víz minőségére utaló helynevek között tárgyalja a *Szartos* elnevezést (2011: 53, de lásd még az *Aszú-Szartos* kapcsán is

¹⁴ Vö. 1864: „*Ecseg* mintegy 20000 holdas puszta. [...] Ezen puszta egyes részei: [...] *Szartos háta*k [...]. Ide tartozó puszták még: Kérsziget és Gabonás, Kérszigeten falu romai láthatók. Itt van mély részek által környezve *Sártósziget* is.” (JANKOVICH 1983: 34).

¹⁵ Vö. 1856-ból adatolva, Magyarországot illető Országos Kormánylap Második rész Második kötet 12. darab Nr. 21. 7. évf. Említi a CZUCZOR–FOGARASI szótár is *Szartos* nevű pusztaként Komárom megyében (CzF. 5: 1076). Az 1873. évi hivatalos helységnévtár Komárom megye Csallóközi járásában sorolja fel *Szartos* nevét (Hnt. 1873).

¹⁶ Vö. 1864: „Szartos. Az Aranyos bal partján fekszik, 139 füstöt és 645 lelket számlál.” (vö. CSÁKI-PÁL-ANTAL 2014: 88). Az EH.-ban többek között ezeket az adatokat találjuk a helyre vonatkozóan: *Sartás* (Alba); *Szartos*; *Sartesch*, *Sartosch*; 1733: *Szartesul*, 1750: *Szartos* (vö. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/telepulesek-1C9/s-127A/sartas-1291/>). De szerepel a *Szartos* CzF.-nál is mint erdélyi Fehér megye alsó részén fekvő település (5: 1076).

¹⁷ Vö. „*szartos*: kis pocsolya, álló víz. Így neveznek egy kis patakot is itt.” (RÉNYI 1902: 350). A közszót az ÚMTsz. is adatozza 'igen kicsi állóvíz, ill. patak' jelentésben (5: 66).

előhozva: 73–74). PÓCZOS RITA a víznév hangalaki struktúrája alapján — a magyar vagy más átadó nyelvű (szláv, germán) eredeztetés lehetősége mellett — az óeurópai származtatás lehetőségét sem veti el több más víznévvel együtt a *Szartos* esetében sem; vö. < óeur. **ser*, **sor*- 'folyik, áramlik' tő (2003: 491; vö. még GYÖRFFY 2011: 135).

KISS LAJOS magyarázata azonban megítélésem szerint nem csupán hangtörténeti, hanem szemantikai szempontból is kifogásolható. A lovak, marhák, juhok, vagyis azok a jószágok, amelyeket legeltetnek, rendkívül érzékenyek a szennyezett vízre, nem isszák azt meg. A legkényesebb a ló, azt folyó vízen vagy kúton itatták, a többi az állóvizet is megitta. Nem volt azonban olyan pásztor, aki vízfoltokban, mocsaras helyen állott, poshadt vizet akart volna itatni a jószággal, amit az egyébként, miután megszagolta, nem is itta volna meg. Ugyanez igaz az elkőborolt állatokra is.

A *Szartos* nevet viselő helyek majdnem minden esetben folyóvíz közelében vannak, ahol tehát friss víz mindig rendelkezésre áll, így semmi sem indokolná, hogy az állatokat az őket megbetegítő, legyengítő, lesoványító, esetleg el is pusztító vízhez hajtsák. A valós élet, a parasztemberek univerzális tudása, a pásztorok körütekintő figyelme, de eleve az állatok természete a nagyon nehezen elképzelhető kategóriába utalja az eddigi megfejtési kísérletet. (Nem véletlen, hogy *Fosatos* ~ *Fostos*-féle helyneveket sem ismerünk.) Nagy valószínűséggel állíthatjuk tehát, hogy a *Szartos* (és *Szártos*, *Szártós*) neveknek nincs köze a fertőzött víz elfogyasztásának következtében fellépő hasmenéshez.

A korábbi megfejtési kísérletektől eltérően úgy vélem, hogy a *Szartos* víznév olyan, időnként kiszáradó kisebb vízfolyást jelölt, amely után tószzerű pocsolya, mocsaras állóvíz marad. A *sár*, *szar* ezekben az esetekben nem más, mint a *sár* szó nyelvjárási alakja. A *szartó* eredeti jelentése ennek megfelelően 'sártó', vagyis olyan terület, ahol szárazság idején a kisebb vízfolyás után sártavas, sártós (régiesen vagy nyelvjárási alakban szártós, szartós) terület marad hátra.

Feltevésünk alátámasztására nézzük meg, található-e, és ha igen, hol, *Szartó*, *Szártó* víznevek a Kárpát-medencében. Bihar megyében, Konyár település és a *Káló Folyás* között fekszik a *Sár Gödör*, amellyel szemben a Kállón túli mocsaras területnek *Szartó* a neve, és közelében van az *Órdek Árka*.¹⁸ A szomszédos Gáborján határában is megtalálható ez a helynév, egy 1803-ban készült térképen *Szártó* területe a mocsarat jelölő színnel látható, a közelében lévő *Korhány*-hoz

¹⁸ Konyár bel- és külterületének mezőgazdasági térképe; készült 1818-ban (MNL OL S 16 – No. 266). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/7655/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb255YXlifQ>. További előfordulása kataszteri (1886-ban készült) térképen: *Szar tó* (MNL OL S 78 – 61. téka – Konyár – 1–24, 14. szelvény). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/15651/view/?pg=14&bbox=1348%2C-6129%2C7435%2C-2558>

és a *Vékony Ér*-hez hasonlóan.¹⁹ Az 1857-ben készült kataszteri térképen *Szartó* néven már száraz területet jelölnek.²⁰ PESTY FRIGYES helynévtárában a község határában lévő dűlők nevei között szintén a *Szartó* név olvasható (HOFFMANN–KIS 1996: 213). Bojt határában, közvetlenül az *Ördög Árka* mellett, erek által sűrűn behálózott területen van *Szár Sz.* [sziget].²¹ A 19. század végén *Szar sziget* néven szerepeltetik.²² Hajdúszoboszló határában található a *Szartó laponyag*.²³ Komárom megyében egy 1810-ben készült térképen, a Megyerccsel szomszédos Keszegfalva határában a falutól keletre, egy nagy kanyarulat felett, közvetlenül a Vág-Duna melletti árterületen van *Nagy Sárta*.²⁴ A száz évvel későbbi kataszteri térképen (a Holt-Vág és a Duna melletti Holt-Duna és a Császtza-ér között) ezen a területen a *Szöllös veszős öreg sárta* név olvasható.²⁵ A közelében található, Megyercshez tartozó *Szartos puszta* miatt figyelemre méltó a holtágak között fekvő ártéri terület *sárta* elnevezése, ami esetleg a *sártó* helyi nyelvjárási változata is lehet.

Véleményünk szerint tehát a vizsgált név alapformája a 'sártó' jelentést tartalmazó hordozza. A *sár* és a *tó* is gyakori helynévalkotó elem. *Sár-tó* alakban a Kárpát-medencében több helyen megtalálható. Csongrád megyében Szentes és Tés között, a Tisza és a Kurca folyót hajdan összekötő ér már az ősidőkben lefűződött; az egykori vízfolyás medre hosszú évszázadok óta *Sártó* és *Tőkös Sártó* néven mocsaras terület volt.²⁶ Algyőttől északra, a Tisza nagy kanyarulatában fekvő *Sártó*

¹⁹ Gáborján (Bihar m.) bel- és külterületének felmérési térképe; készült 1803-ban (MNL OL S 16 – No. 263). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/7652/view/?bbox=839%2C-4150%2C3121%2C-3089>

²⁰ Gáborján kataszteri térképe; készült 1857-ben (MNL OL S 78 – 59. téka – Gáborján – 3). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/15637/view/?bbox=676%2C-3630%2C3878%2C-2104>

²¹ Körösök; készült 1822-ben (MNL OL S 80 – Körösök. – No. 39/A–C, 1–68. 23. szelvény). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29200/view/?pg=23&bbox=3887%2C-2475%2C5171%2C-346>

²² Bojt kataszteri térképe; készült 1887-ben (MNL OL S 78 – 056. téka – Bojt – 2–18. 4. szelvény). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/15619/view/?pg=4&bbox=239%2C-4909%2C7402%2C-591>

²³ Hajdúszoboszló térképe; készült 1785-ben (MNL HBmL HvT 3/a); lásd még KOMORÓCZY 1972: 118, 309.

²⁴ A Vág-Duna Keszegfalva melletti szakaszának szabályozási térképe; készült 1810-ben (MNL OL S 12 – Div. XIX. – No. 17). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/6186/view/?bbox=-773%2C-3157%2C5630%2C-111>

²⁵ Keszegfalva nagyközség kataszteri térképe; készült 1913-ban (MNL OL S 76 – No. 634/1–35, a 12. és a 17. szelvényen). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/12854/view/?pg=11&bbox=1433%2C-7234%2C6498%2C-4188>

²⁶ A Tisza és a Kurca között kelet-nyugati irányban húzódó *Sártó* említése: „Transactio Anni 1733. hanc *Paludem Sártó* pro distingvente denominat?; szintén mocsárként van jelölve az ebből északi irányba leágazó *Alveus Tőkös Sártó*. Vö. Csongrádi uradalom, Hékid puszta, Csongrád, Szentes,

megszűnt vasúti őrhelyként és régészeti lelőhelyként is számontartott hely.²⁷ A Maros jobb partján fekvő Arad megyei Bátyafalva határának kis része átnyúlik a túlsó partra, s ezt *Sarto* formában említik. A folyó itteni nagy kanyarulatában lévő területet egy korábbi meder veszi körbe, egykor mocsaras terület volt.²⁸ Veszprém megyében *Sártói dűlő* egy mezőgazdasági terület neve Oroszi település határában, a Borszöröcsökre vezető úttól délre, közvetlenül a borszöröcsöki határ és egy ott folyó ér mellett.²⁹ Érdekességként említhetjük, hogy a *sár* és *tó* lexémákat tartalmazza, de más sorrendben a Nógrád megyei *Tósár* település neve.

A *sártó* az erdélyi régiségben közszóként, földrajzi köznévként is használatos lehetett, amint ezt a Kraszna megyei Szamosfalváról ismert feljegyzés tanúsítja: „ugyanyira meg tölt az a’ to iszappal, hogy éppen tsak a’ malomnál vagyon egy kevés mélysége, ‘s azért nyárba keresztül melegedvén az hal el döglük [...] naponként inkább iszaposodik, hogy végre tsak *sár to* léssen” (SzT. 11: 662).

A vizsgált név keletkezése idején feltehetőleg *Szártó*-ként hangozhatott. Ez a forma archaikus reliktumként maradt fent hosszú évszázadokon át, de *sártó* alakban is ismert egészen napjainkig. Ezt a feltevést alátámasztja az a tény, hogy — amint azt korábban említettük — olykor közvetlenül egymás melletti objektumok neveként *sz*-es és *s*-es névkezdet is előfordul: az Ecseg és Dévaványa közötti, a korábbi évszázadokban *Szartó*, *Szártó* néven ismert terület melletti egykori *Sártó-sziget* nevét ma is *Sártó*, *Sártó-Gabonás* néven említik.³⁰

A *Szartos* problematikája kapcsán maradt azonban még egy fontos kérdés. Mivel ugyanis a *tó* földrajzi köznév *-s* képzős formája *tava-s*, szükséges megvizsgálni, vajon léte(z)ett-e az *tó-s* formában is? A legtöbb ide kapcsolódó példa Erdélyből és a Székelyföldről említhető, ahol melléknévként és helynévként is előfordult. Szolnok–Doboka vármegyében Nagyilondától keletre, a Holt–Szamos

Tés pusztá (Csongrád m.) határai; készült 1733-ban (MNL OL S 82 – No. 5). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29714/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzYXJ0byJ9>

²⁷ Magyarország vasútállomásai és vasúti megállóhelyei: <http://www.vasutallomasok.hu/allomas.php?az=sart>; *Sártó* néven szerepel a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisában: <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/7884>.

²⁸ A térkép készítésének idején már kaszálóként használták: „Sarto. Urbéri Kaszálló.” Bátyfalva (Arad m.) úrbéri telkeiről készült helyszínrajz; készült 1836-ban (MNL OL S 70 - No. 81). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/11081/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzYXJ0byJ9>

²⁹ Oroszi (Veszprém m.) kataszteri térképe; készült 1857-ben (MNL OL S 78 – 292. téka – Oroszi – 1-7). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/18630/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzYXJ0byJ9>

³⁰ Vö. GYALAY MIHÁLY: A magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon, https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Helysegnevtar_Gyalay-gyalay-mihaly-a-magyar-igazgatastorteneti-helysegnev-lexikon-2; illetve *Sártó* néven szerepel a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisában is: <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/42052>.

közeliében egy térképen szerepel egy „Motsáros ‘s *Tos* hely.”³¹ A többi példa le-
váltári iratokból származik, amelyeket SZABÓ T. ATTILA gyűjtött egybe (ezek
megtalálhatók a SzT. köteteiben, illetve az EHA. adatbázisában). Ritkán tavas,
továbbá halastavat tartó jelentésben használták, általánosan elterjedt jelentésben
azonban a vizenyős, mocsaras területre vonatkozott. Ez utóbbiak közül említünk
néhány példát a nagyszámú előfordulás közül, a területi megoszlást is szemléltet-
ve. Az adatok forrásmegjelölésétől itt is eltekintek, ezek a fent említett munkák-
ból származnak, az évszámokat viszont mindenhol jelzem. Szolnok–Doboka
vármegye, Magyarközlős, 1639: „Vész eres elein *Tos* bük előtt az Rekettyesnél”;
Vasasszentgothárd, 1829: „a bé sántzolt *Tos* rét”. Szilágy vármegye, Szilágy-
nagyfalu, 1800: „Borsos völgy n. h.-en valami *Tos* hely”; Kraszna, 1731: „A
Kraszna mellett a *Tós* mart melle jár véggel”. Kolozs vármegye, Alsózsuk, 1824:
„La teu Bratuluj az egész nádas és *tós* hely.”; Apahida, 1864: „Büdöstó – e
motsaras és *tós* hely volt hol ritka nagyságu nád termet”; Budatelke, 1798: „Ezen
kaszálonak a’ végibe vagyon egy Nádas *Tos* hely”; Farnas, 1754: „a’ Malom
között a’ Tó főbenn melly rész szerént *tos* hely”; Fejérd, 1738: „az Felső *Tós*”;
Kolozs, 1780: „a’ mely Uj To Gáttya nevezetű *Tos* hely vagyon itten”; Magyar-
vaskó, 1864: „Tóknál hajdon *tós* hely, most szántók”; Mákófalva, 1781: „A’ *Tós*
pusztáján”; Méra, 1762: „az Atyamtolis ezen [...] helyet Csikos tonak hallottam
hogy hitta, értemis mikor olly nagy nados és *tos* hely volt hogj még az ellenség
előtt is el lehetett volna buni benne”; Szamosfalva, 1817: „egy Csürös kert az
Falu Déli szélében az ugy nevezett *Tós* hely mellett”; Zsobok, 1864: „Pad fenék
hajdan nagy ki terjedésű *tós* hely”. Torda-Aranyos vármegye, Aranyosgerend,
1774: „égy *Tós* hely”; Marosludas, 1759: „Kuretoul nevű *Tós* hely”; Tordatúr,
1775: „A *Tos* hely a Patai ut közt”. Alsó-Fehér vármegye, Buzásbocsárd, 1806:
„Veres János nevezetű *Tos* Helly a szőlő Hegyben”; Alvinc, 1728: „a Törvény
Domb alatt a *tós* helyen”. Maros-Torda vármegye, Görgényszentimre, 1754: „A’
Tós Kert alyaban”; Koronka, 1742: „a Falu között lévő nagy lépős *Tós* hely”;
Marosvásárhely, 1747: „Tyuk Szar nevezetű utzab[an] [...] *tós* vizenyős Tanó-
rok.”; Mezőbánd, 1786: „a’ Sugo patakban egy darab *Tos* haszontalan hely”;
Mezőmadaras, 1747: „A Gyümölsös kert alatt valo *tos* hely”; Székelybő, 1767:
„a két gát között, egyenes ugyan, de igen vizes, és *tós* helyen annyira hogy akár
melly szárazságban is lehet vizet tanálni rajta”; Szentgerice, 1791: „Ennek na-
gyobb része vizenyős *tós* hely, a szénája sátés”. Udvarhely vármegye, Bibarcfal-
va, 1772: „Nádás *Tos* hely vala többnyire még mais nadas hely egy része, egy
reszit ki tisztítottak a’ Nádból széna fünek”. Háromszék vármegye, Árapatak,
1748: „A Kut alatt a *Tos* Kerten”; Barátos, 1750: „Nem jo *Tos* hely”; Egerpatak,

³¹ A nagybányai postaút; készült 1804–1805-ben (MNL OL S 105 – No. 3/3). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/31955/view/?pg=0&bbox=-1054%2C-5003%2C7453%2C-66>

1728: „A Pap tava, vicinusa körül tós es eress hely fogta be, mikor jo fű lesz harom szeker szena termik rajta”; Hídvég, 1851: „A’ Tós hely”.

A Pozsony vármegyében fekvő *Tósnýárasd* település nevének első névrésze szintén ebbe a sorba illeszkedik bele. Határában a kanyargós Vágból lefűződött erekkel sűrűn tagolt területen, a Folyás-ér és annak kiágazásai száraz időben gyakran hoztak létre foltokban mocsaras, vizenyős területekben gazdag környezetet.³²

A *tós* lexémát Moldvában Lészpeden szintén használták ’tavas’ értelemben melléknévként: „Nálunk vótak *tós* hejek” (ÚMTsz. 5: 426).³³

A fentieket áttekintve összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy a *mocsár* és a *láp* földrajzi köznevek -s képzős formája, a *mocsáros*, *lápós* mintájára létezett a *tó* közszó -s képzős formájaként a *tós* variáns is, amit melléknévként és helynévként egyaránt használtak. Alaposan megvizsgálva az adatokat az is kiderül, hogy a *tós* eredetileg vizenyős, mocsaras területet jelentett, így pedig megalapozottan feltételezhető, hogy egyes területeken az ugyanilyen jelentésű *szártós* helyett, azzal egyenlő tartalommal használták. A *tós* forma bizonyára ugyanúgy archaikus nyelvjárási változat lehet, mint a *sár* lexéma *szár* formája. Azt, hogy a *Sár-tó(s)*, *Szár-tó(s)*, *Szartos* összetétel korai névforma lehet, jelzik a *Szartos* elnevezések fentebb idézett Árpád-kori adatai. A magánhangzó megrövidülése pedig azzal lehet összefüggésben, hogy az -s képzős forma összetételi jellege — talán éppen a benne szereplő lexémák sajátos nyelvjárási formája miatt — elhomályosult, s ez a név hangalakjának megváltozását eredményezte. A korai adatok [szortas ~ szartos] olvasata alapján ezzel akár már az Árpád-korban is számolhatunk, hiszen e névadatok [szártós] hangalakot nemigen rejthetnek.

E nevek világában történő kirándulás számomra ezzel véget ért. A felfedezés öröme azonban megmarad.

Irodalom

BELLON TIBOR 1992. A mezővárosi szerep gazdasági háttere. Túrkeve gazdálkodásának két évszázada. In: ÖRSI JULIANNA szerk. *Túrkeve földje és népe 1*. Karcag, Túrkeve város képviselőtestülete–Túrkevei Kulturális Egyesület–Finta Múzeum. 271–328.

³² A Vág folyó Pozsony m. és Nyitra m. határán; készült 1784-ben (MNL OL S 12 – Div. XIII. – No. 9). <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkepar/4976/view/?bbox=-5407%2C-8323%2C12859%2C171>

³³ Moldvából a Dunántúlra áttelepített csángóktól gyűjtött adat. Lészped lakói a Székelyföldről a mádáfalvi veszedelem — a bécsi udvar által a székely határőrizet átszervezése miatti ellenállás résztvevői ellen 1764-ben elkövetett tömeggyilkosság — és az ezt követő erőszakos katonasorozás miatt menekültek Moldvába.

- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS 1862–1874. *A magyar nyelv szótára I–VI*. Pest, Athenaeum.
- CSÁKI ÁRPÁD–PÁL–ANTAL SÁNDOR 2014. *Pesty Frigyes Helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége III. Maros megye*. Budapest–Sepsiszentgyörgy, Országos Széchényi Könyvtár–Székely Nemzeti Múzeum.
- EH. = SZABÓ M. ATTILA 2003. *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára I–II*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- EHA. = *Erdélyi Helynévtörténeti Adattár és Interaktív Névfeldrajzi Atlasz*. SZABÓ T. ATTILA helynévgyűjtése alapján szerkesztette BÁRTH M. JÁNOS. A honlap elérhető: <http://eha.elte.hu/hu/eha.php>
- FNESZ. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GYÓRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HMFN. 2. = PELLE BÉLÁNÉ szerk. 1975. *Heves megye földrajzi nevei 2. A Füzesabonyi járás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 144. Budapest.
- Hnt. 1873. = *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 6. Komárom–Esztergom megye VI/a. A történelmi Komárom megye a helységnévtárak tükrében*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995.
- HOFFMANN ISTVÁN–KIS TAMÁS 1996. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye I*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 65. Debrecen
- HOFFMANN ISTVÁN–KIS TAMÁS 1998. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye II*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 66. Debrecen.
- JANKOVICH B. DÉNES 1983. *Pesty Frigyes Helynévtárából. Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében*. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 11. Békéscsaba.
- KISS LAJOS 1982. Különös földrajzi nevek. *Magyar Nyelvőr* 106: 219–233.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. *Erdély víznevei*. Kolozsvár, Minerva.
- KOMORÓCZY GYÖRGY szerk. 1972. *Hajdú–Bihari kéziratos térképek*. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 1. Debrecen.
- ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig I–II*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.
- PELLE ATTILA 1983. *Heves megye Tiszával határos községeinek vízrajzi nevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 52. Budapest, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Műhelye.
- PÓCZOS RITA 2003. A Sajó víznévrendszerének nyelvi rétegei. *Magyar Nyelvjárások* 41: 487–496.
- RÉNYI IGNÁC 1902. Tájszók. *Magyar Nyelvőr* 31: 349–351.

SzT. = SZABÓ T. ATTILA szerk. 1967–2005. *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XII*. Bukarest–Budapest, Kriterion–Akadémiai Kiadó.

TÓTH VALÉRIA 2001. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 4. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.

ÚMTSZ. = B. LŐRINCZY ÉVA. főszerk. 1979–2010. *Új magyar tájszótár I–V*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Szartos, Szartó, Sártó, Tós

Although with reservations, the origin of the *Szartos, Szártós* hydronym was associated in earlier studies with diarrhea occurring as a result of drinking the contaminated water. Based on the maps and archival sources from the past centuries, we may establish that this hydronym refers to such a smaller watercourse that dries out at times after which a pond-like puddle, swampy stagnant water remains. In this case the words *szár, szar* are the archaic forms of the *sár* ‘mud’ word. The original meaning of *szártó, szartó* is *sártó*, i.e., an area in which after the smaller watercourse dries out a mud-lake appears, which was referred to as a *szártós, szartós* area.

Moreover, similarly to the *mocsáros, lápos* form of the swamp and marsh words with the *-s* formant, there was also a *tós* form for *tó* ‘lake’ with the *-s* formant, which was used both as an adjective and a geographical name. After a detailed scrutiny of data, it is revealed that *tós* originally referred to a wet, marshy area, thus it may be reasonably supposed that in certain areas it was used instead of *szártós* with the same meaning and identical content. The *tós* form is most probably just as archaic as the *szár* form of *sár*. The occurrence of the two archaic forms in one word indicates the early emergence and use of the *szártós* adjective and the *Szártós* geographical name. The noun, adjective, and geographical names used in the *sártó, Sártó* and the *tós, Tós* forms are later variants of the original form with an identical meaning.